

NOVELLTITELN HOS HJALMAR SÖDERBERG

När Henning Berger hösten 1905 kom ut med romanen *Ysail* blev han beskyldd för att ha plagierat händelseförloppet i Turgenjeps novell "Löjtnant Jergunoffs äfventyr".¹ Det sägs ibland i fråga om noveller och novellämnen att det egentligen inte finns så många ämnen och att det är oundvikligt att en liknande historia återkommer hos en annan författare. Det hör nästan ihop med novellberättandet som sådant. Det är också välkänt att en novellist som Maupassant i många fall hämtade sina berättelser från befintliga anekdoter. Vad angår titlar på noveller är det kanske ännu mer ofrånkomligt att samma titel används av flera, åtminstone tycks det vara så under slutet av 1800-talet och i början av 1900-talet.

Juln 1903 fick Hjalmar Söderberg tryckt novellen "Kyssen" i *Söndags-Nisses* julnummer. Men redan under 1880-talet hade både Tjechov och Maupassant gett ut noveller med denna titel. Tjechovs, Maupassants och Söderbergs noveller skiljer sig dock rätt mycket åt. Söderbergs novell är en mycket kort novell, där berättaren med lätt ironi skildrar ett ungt pars inre tankar före och efter att de har växlat en kyss. Tjechovs novell "Kyssen" ("Poceluj", 1887) handlar om en officer som under ett besök på ett lantgods av misstag blir kysst av en okänd kvinna. Han börjar därefter drömma

och fantisera om kvinnan, men inget händer. Maupassants novell ("Le Baiser", 1882), slutligen, är skriven i form av ett rådgivande brev, som en erfaren faster skickar till en ung kvinna, vars man har tröttnat på henne. Hon får rådet att vara sparsam med kyssar.²

Att en titel som "Kyssen" återkommer hos olika författare är kanske inte så konstigt. Ämnesvalen speglar dessutom mycket ofta vad som ligger i tiden. Titeln figurerar till exempel samtidigt inom den bildande konsten. Mest känd är kanske Auguste Rodins marmorskulptur *Le Baiser* (1882–88) som visar ett ungt par som omfamnar varandra – en kopia finns på Glyptoteket i Köpenhamn. Men också Gustav Klimts symbolistiska målning i gula färger *Der Kuss* (1907–08) hör till de mer omtalade.³ Listan på samma – homonyma – titlar hos både författare och konstnärer kan naturligtvis göras längre.

Novelltitlar – alltså titlar på enskilda noveller – spelar emellertid en viktig roll. Liksom romantitlar ger de en ingång till berättelsen och liksom litterära titlar i gemen utgör de en viktig länk mellan läsare och text.⁴ Vilken titel som väljs bestämmer också mer eller mindre läsningen av ett litterärt verk.⁵ Vissa novellforskare vill till och med hävda att novelltitlar i högre grad än titlar på romaner har betydelse,

bland annat på grund av novellens korta format och att titeln strukturellt och berättarmässig är så central. Novelltiteln upprepas till exempel ofta i slutet av novellen, antingen ordagrant eller mer indirekt på ett alluderande vis. I Hjalmar Söderbergs noveller är detta mycket vanligt och finns i majoriteten av novellerna i hans fem novellsamlingar.⁶

Men vilka slags titlar brukas i novellkonsten? Skiljer sig novelltitlar från andra litterära genrens titlar eller finns det likheter? Vad karakteriserar novelltiteln under en viss period? Jag har tidigare visat hur Hjalmar Söderberg ändrade vissa novelltitlar i samband med att han skulle arrangera novellerna i en novellsamling. Jag har också tagit upp hur titlarna upprepas i slutet av hans noveller.⁷ I det följande ska jag i stället se litet närmare på vilka slags titlar Söderberg använde sig av i novellerna och om valet av titlar kan säga något om novelltyperna. Exempler kommer att hämtas ur hans fem novellsamlingar.⁸ Som en jämförelse kommer jag att ta upp några samtida novellister samt göra en del nerslag i titelhistorien. Innan Söderberg ordnade novellerna i samlingar hade flertalet tryckts i olika tidningar och tidskrifter.⁹ Jag kommer här dock inte närmare beakta det första publiceringsstället, dels finns det inte utrymme till det, dels behöll Söderberg ofta de ursprungliga titlarna.

Titelforskning ("titology" eller "titrologie") är enligt Gérard Genette en av de mest omhuldade forskningsgrenarna inom paratexten. Han bidrar själv med två kapitel, "Les titres" och "Les intertitres", i *Seuils* (1987) och räknar titlar på noveller till den senare kategorin. Tråkigt nog tar han upp ytterst litet om just novelltiteln men betonar att noveller i novellsamlingar måste ha titlar, annars kan läsaren tro att boken är en roman. Den bör alltså ha vad han kallar "tematiska titlar" (som visar på temat eller ämnet). Det räcker inte med siffror, "rhematiska" titlar ("titres rhématiques").¹⁰ Också Leo H. Hoek inordnar i *La Marque du titre* (1981) novelltiteln

bland intertitlar. Hans förfarande är emellertid strikt semiotiskt. I fråga om novelltitlar hänvisar han bland annat till Ludwig Rohners *Theorie der Kurzgeschichte* (1973). Rohner har undersökt tyska novelltitlar från 1800- och 1900-talet men beaktar också Maupassant och Tjechov.¹¹ Inte heller Arnold Rothe i *Der literarische Titel* (1986) utgår specifikt från novellen. Han ger dock vissa exempel utifrån noveller och novellförfattare. Titelforskningen ägnar sig sällan åt enbart novelltitlar; den är oftast allmänt inriktad eller också tar den upp en viss sorts titlar eller titlar under en viss epok.¹² Jag kommer också i huvudsak utgå från "generella" titlar när jag studerar novelltiteln.¹³

ENKLA, KORTA TITLAR

Den belgiske novellforskaren René Godenne påpekar att många av Maupassants novelltitlar – liksom Mérimées – utgörs av ett ord eller en fras med bestämd eller obestämd artikel, ofta i singularis, till exempel "L'Épreuve", "Une Vendetta", "Un Cas de divorce" eller "Promenade". Han framhåller att det då ofta handlar om ett äventyr eller en historia – ett fall – som ska berättas.¹⁴ Också hos Hjalmar Söderberg finns sådana slags titlar. Mest frekvent är det i hans debut-samling *Historietter* (1898) med novelltitlar som "Tuschritningen", "Pelsen", "Skuggan", "Spleen", "Kronärtskockan" och "Duggregnet". Men även om det hos Söderberg också handlar om något som ska berättas har titlarna ofta att göra med själva ämnet för diskussionen, som i "Tuschritningen", eller också med novellens antites, som i "Pelsen".¹⁵ Hos Söderberg rör det sig dessutom ofta om mycket korta titlar på bara ett eller två ord. Också i de fyra senare samlingarna är detta slags titel vanlig även om titlar med bara ett ord är något färre i dessa. Liksom i *Historietter* kan det röra sig om ett ting ("Paraplyn", i *Resan till Rom*), en företeelse ("Kyssten", i *Det mörknar öfver vägen*) eller ett namn ("Kinesen", i samma samling).

Titlar med ett enda ord i bestämd eller obe-

stämd form är naturligtvis inte förbehållet novellkonsten. En roman som *L'Étranger* (1942) av Albert Camus eller *Pengar* (1885) av Victoria Benedictsson visar att det kan vara lika vanligt i romankonsten. I Söderbergs noveller refererar en sådan titel ofta till att det rör sig om en enkel historia, en mindre händelse.¹⁶ Detta kan jämföras med Benedictssons novell "Koketten" ur samlingen *Från Skåne* (1884). Också hon använder korta titlar i bestämd eller obestämd form i singularis och novellerna utgörs ofta av en enkel historia. Ur samma samling kan nämnas "Sorg" och "Förlust". Andra exempel är Bo Bergmans novell "Lyckan" i samlingen *Drömmen och andra noveller* (1904). I novellen diskuterar ett middagssällskap vad lycka är. Novellen övergår därefter i en lägereldsnovell, där en av gästerna berättar en historia om lyckan.¹⁷

Hos Söderberg är novelltitlar med ett enda ord vanligast. Av hans 73 noveller (i de fem novellsamlingarna samt de tre novellerna i *Preludier*) har 29 stycken titlar med bara ett ord. Men också titlar med två eller tre ord, ofta med bestämd eller obestämd artikel, förekommer, som "En kopp te" (*Historietter*), "Kyrkoherdens kor" (*Främlingarna*) och "Den brinnande staden" (*Det mörknar öfver vägen*). Sammanlagt har 23 noveller titlar med två ord och 16 noveller titlar med tre. Slår man i stället ihop antalet noveller som har ett respektive två ord blir det 52 titlar av totalt 73, något som visar hur korta titlarna är.

LÅNGA TITLAR

Hos Söderberg finns bara tre noveller med titlar om fyra ord och bara två noveller har titlar med fler än fyra. Detta gäller de noveller som han lät arrangera i de fem samlingarna jämte i *Preludier*. Räkna man också de ursprungliga titlarna när novellerna trycktes i tidningar eller tidskrifter blir siffran något högre. En novell som "Sann historia" i *Historietter* hette från början "En vansinnig historia om ett plank, en

påle, en katt, en katt till samt min mormor", men Söderberg ändrade den när den skulle placeras i samlingen.¹⁸ Genette betonar att långa titlar i romaner mer eller mindre upphörde omkring år 1800; under 1800-talet användes sådana bara i komiska eller satiriska romaner.¹⁹ Detta skulle också kunna gälla novelltiteln, åtminstone under senare delen av 1800-talet.²⁰ Söderbergs "En vansinnig historia..." är just en novell som både är ironisk och satirisk. Den handlar om en strid mellan en påle och ett plank med flera förvecklingar. Genette kallar långa titlar för "synopsistitlar", eftersom de i korthet relaterar vad berättelsen handlar om. "En vansinnig historia om ett plank, en påle, en katt, en katt till samt min mormor" anger på flera sätt innehållet.

En annan lång novelltitel hos Söderberg är "Så sant mig Gud hjälpe till liv och själ!" Titeln är så pass lång att den förkortades i originalsamlingen, både i innehållsregistret och på novellens titelsida inne i boken. Man satte helt enkelt tre punkter efter ordet "hjälpe...". Eftersom titeln syftar på vittneseden tyckte man kanske att den gick att utläsa ändå. Denna novell är också skämtsam. Titeln är tagen efter den lustiga replik som prästen i novellen uppreparade rabblar i slutet. Novellen publicerades ursprungligen i skämttidningen *Söndags-Nisse* (1914). Denna novelltitel har inte karaktär av synopsis utan hör till titlar som är citat. Ytterligare en lång novelltitel är "Satan, majoren och hofpredikanten". Här får man veta vilka personer som uppträder i novellen. Även denna är skämtsam. En novell som "Två fruar och en hund" som senare ändrades till "Vox populi" hör också hit.

Långa titlar är inte särskilt vanliga hos tidens novellförfattare; det tycks i så fall i första hand röra sig om skämtsamma eller satiriska berättelser. De förekommer till exempel inte alls i Benedictssons samling *Från Skåne*, inte heller i Alexander L. Kiellands *Novelletter* (1879) eller i *Nye novelletter* (1880). I Benedictssons *Folkklif*

och småberättelser (1887) finns däremot ett par längre titlar som "Hans Landos praktiska teologi". Denna novell är också komisk.²¹

Hos en författare som Anatole France finns flera långa novelltitlar. Även hos Alphonse Daudet och Maupassant förekommer ibland längre titlar på noveller, som har ett skämtsam eller satiriskt innehåll. I Maupassants "L'Aventure de Walter Schnaffs" berättas en komisk historia om en tjock preussisk soldat som placerats i Normandie under fransk-tyska kriget 1870–71 och i Daudets "La Vision du juge de Colmar", i samlingen *Contes du lundi* (1873), görs det narr av en domare i Alsace. Även denna har till ämne det fransk-tyska kriget.²²

Långa novelltitlar innebär naturligtvis inte alltid att novellen är skämtsam. De kan också finnas i andra novelltyper.

GENERISKA NOVELLTITLAR

Den ovan nämnda titeln av Maupassant innehåller ordet "äventyr", vilket anger en genre. Hela novellsamlingar har genom tiderna också ofta haft generiska titlar, alltifrån de anonyma *Il Novellino* och *Les Cent Nouvelles Nouvelles* (1460-talet) och Chaucers *The Canterbury Tales* till George Sands *Nouvelles* och Camilla Colletts *Fortällinger* (båda utgivna 1861). Som flera forskare har påpekat står sådana generiska titlar oftast i pluralis.

Generiska titlar på enskilda noveller står däremot ofta i stället i singularis. Frånsett Goethes novell "Die Novelle" (1828) utgörs de nästan alltid av en sammansättning eller en fras. Hos Chaucer kallas berättelserna till exempel "The Wife of Bath's Tale" eller "The Merchant's Tale".²³ På 1600- och 1700-talet kunde noveller i Frankrike innehålla ord som "histoire" och/eller "aventure" som i den anonyma *Histoire et aventure surprenante de Gabrielle, marquise de Vico, nouvelle galante* (1707).²⁴

Generiska novelltitlar förekommer hos Söderberg men är inte särskilt många. De upp-

träder alltid som sammansättningar eller bildar en kort fras. Ett tidigt exempel är den nämnda "Sann historia" i *Historietter*. Just ordet "historia" är vanligt hos flera novellförfattare. Exakt samma titel finns för övrigt hos Maupassant, "Histoire vraie" (1882), men handlingen skiljer sig ganska mycket åt. I den senare berättar en man lättamt för sina kamrater om hur en tillfällig förälskelse resulterade i ett oäkta barn. Också hos Tjechov finns några exempel med "historia" (ry. istorija), som "En ledsam historia" (1889).²⁵ Av Benedictsson finns "En omvändelsehistoria" (i *Från Skåne*) och "Historien om en näsduk" (i *Berättelser och utkast*, 1888). Av Berger kan nämnas "Historien om Simon Brügel" (i *Films*, 1914). I den sistnämnda berättas en historia om en skådespelare som dödar sin motspelerska genom att använda en riktig kniv.

När genererelaterade ord står i sammansättningar, som i Benedictssons "En omvändelsehistoria", blir titeln tematisk och betonar ämnet.²⁶ Detta går också igen i handlingen. Benedictssons novell skildrar en ung mans utveckling (omvändelse) till en självständig konstnär.

Hos Söderberg finns även genreinriktade titlar som "En Stockholmskrönika" och "En sommarsaga" (mina kurs.). Den förra var också ursprungligen en krönika. När Söderberg placerade den i en samling lade han till "från sekelskiftet". Även tidsmarkörer är tematiska.²⁷ Också "En sommarsaga" betonar ämnet mer; "sommar" och "saga" kan dessutom skapa distans. Även "Kyrkogårdsarabesk" av Söderberg är genererelaterad, fast av mer ovanligt slag. Sedan romantiken förknippas "arabesk" med resa och äventyr och termen finns bland annat hos Poe och hos H. C. Andersen. Som jag tidigare tagit upp framträder det arabeskartade på flera sätt i "Kyrkogårdsarabesk".²⁸

Genreindikerande novelltitlar förekommer inte särskilt ofta hos Söderberg, inte heller hos Maupassant, Benedictsson eller Berger.

Vanligast är en kombination med ordet "historia". Ett sådant allmänt ord signalerar dock inte vilken typ av novell det är. Andra som "krönika" och "arabesk" är mer specificerande.

NOVELLTITLAR MED UNDERTITEL

När noveller – särskilt under 1800-talet – publicerades i pressen användes däremot ofta generiska titlar, men då som undertitlar, alltifrån "berättelse", "skizz" och "skildring" till "novell" och "novellet".²⁹ En av orsakerna var naturligtvis att locka till försäljning. Som flera har påpekat kan både författaren och förläggaren stå bakom en titel.³⁰ Flera av Söderbergs noveller hade också generiska undertitlar när de trycktes i tidningarna.³¹ Ibland var det hans egna rubriker men inte alltid.

När noveller senare arrangeras i en samling kommer de i ett nytt sammanhang och då behövs inga genreindikerande undertitlar. Men också andra slags undertitlar är få i samlingar.

Bara en av novellerna i Söderbergs novellsamlingar har en undertitel, nämligen "Egyptens präster. *Tre släktled*" (min kurs.). Denna skrevs direkt för *Den talangfulla draken*. Orsaken är säkert att "Tre släktled" utgjorde den ursprungliga titeln eller arbetstiteln, vilken sedan i stället blev undertitel.³² Detta tillägg ger en större pregnans åt novellen, men också mer information, särskilt som underrubriken är tematisk och har att göra med innehållet.

Novelltitlar med undertitel tycks vara sällsynta i samlingar. I de nämnda av Benedictsson och Berger förekommer de inte. Hos Bo Bergman finns en generisk i "Mot slutet. *En väns papper*". Även hos Per Hallström i *Briljantsmycket och andra berättelser* (1896) finns en enskaka generisk, "Briljantsmycket. (*Ur ett brev*)" (mina kurs.). Att undertitlar är sällsynta kan också ha att göra med att man förkortar titlar. I *Den talangfulla draken* är "Tre släktled" enbart utsatt inne i boken, på novellens titelsida, inte i innehållsregistret. Sådant kan bidra till att undertitlar försvinner.

DUBBELTITLAR

Närbesläktade med novelltitlar med undertitlar är dubbeltitlar. Men här handlar det i stället om två varianter. Enligt Arnold Rothe förekom dubbeltitlar – som allmän titel – redan hos Theofrastrors (300-talet f. Kr.).³³ Ett exempel är Platons, Φαίδρος ἢ περὶ καλοῦ (Faidros eller Om det sköna), även om det nog inte är han själv som namngivit den.³⁴ Dubbeltitlar har använts mer inom vissa genrer, som till exempel i komedin (Molière), eller under vissa tider, som i den sentimentala kärleksromanen under 1700-talet. Andra exempel finns hos Diderot, Balzac och i början av 1900-talet hos Heinrich Mann. Dubbeltiteln förekommer ofta i satiriska och/eller kritiska verk.³⁵

När det gäller dubbeltitlens delar, dels den som står före, dels den som står efter ordet "eller" ("or", "ou", "oder"), finns olika bruk. Till exempel kan den första visa på ämnet och den andra innehålla en förklaring eller precisering. Ibland brukas i första ledet ett egennamn. Ett exempel är Voltaires berättelse "Zadig ou la Destinée" (1748). Dubbeltitlar förekommer alltså också i novelltitlar. I Sverige kan man hitta sådana under 1700-talet och i början av 1800-talet: "Ouvrage a la Mode, Eller: Historia Om en Loppa och Sexstyfwer" (1739) av Dalin, "Kräket, eller de tre swära Orden" (1794) av Leopold och "Rosaura eller Sagan om behagets vingar" (1822) av C. J. L. Almqvist.³⁶

Hos Söderberg finns en enda novell med dubbeltitel: "En grå väst eller Rättvisan i München" (i *Den talangfulla draken*, 1913). Novellen är en exotisk resenovell och berättaren skildrar sina vedermoder med det tyska rättsväsendet. Orsaken till trötan är en väst, vilken alltså utgör första titeln, medan alternativtiteln syftar på antagonisten: rättvisan i det främmande landet. Novellen trycktes först i skämttidningen *Strix* i januari 1911, även då med dubbeltitel. Att novellen till karaktären både är skämtsam och exotisk spelar säkert roll för titelvalet.

Dubbeltitlar i novellsamlingar under 1800-talets slut är inte särskilt vanliga. I de nämnda samlingarna av Kielland, Benedictsson, Berger och Bergman finns inga. Någon gång kan de förekomma hos Anatole France. Hos Tjechov finns "Bekännelse eller Olja, Sjenja, Soja" ("Ispoved", ili Olja, Ženja, Zoja", 1882). I denna berättar jaget – inte utan viss ironi – för en gift kvinnlig vän om varför han aldrig gift sig. Han skildrar tre tillfällen då han var nära att ingå äktenskap.³⁷ Varianttiteln utgör namnen på de tre kvinnorna.

PERSONNAMN OCH GENERALISERANDE NAMN

Ett vanligt sätt att välja titel är att använda protagonistens namn eller någon annan personbeteckning. Genom tiderna har också olika sätt att begagna namn signalerat vilken genre det rörde sig om. Eposens titlar utgjordes av en ändelse till personnamnet: Aeneas – *Aeneiden*. I det grekiska och franskklassiska dramat brukades förnamnet på hjälten/hjältinnan för att tala om att det var en tragedi, *Oidipus* eller *Phèdre*.³⁸

Egennamn har också nyttjats i novelltitlar om än inte lika mycket. Cervantes noveller har till exempel få sådana.³⁹ Ett av undantagen är "La señora Cornelia". Under perioder när man inte gjorde så stor skillnad på roman och novell kunde dessa få liknande titlar. Titeln på Madame de La Fayette's novell "La Princesse de Montpensier" (1662) är konstruerad på samma sätt som hennes roman *La Princesse de Clèves* (1678). Också under 1700-talet och i början av 1800-talet var namn i titlar populära för både roman och novell. Till exempel skrev Madame de Staël noveller som "Mirza ou Lettre d'un voyageur" och romaner som *Delphine* (1802). På svenska finns "Amalia, eller De Finska Flygtingarne" (1808) av Per Adam Wallmark.⁴⁰ Mérimée skrev "Colomba" (1840) och "Carmen" (1845). Rothe har påpekat att orsaken till att kvinnonamn var vanliga i titlar under 1800-talet var att läsarna ofta var kvinnor.⁴¹

Hos Söderberg förekommer titlar med förnamn i tre noveller. Två av dem, "Margot" och "Åge", berättar om ett livsöde och slutar med personens död. Förnamn i 1800-talets novelltitlar signalerar dock inte att novellerna måste vara tragiska. Däremot skildras ofta en persons öde. "Fröken Hall" (1893) handlar emellertid om ett tragiskt livsöde och hon dör också.

Vanligare som novelltitlar är generaliserande namn och sådana brukades förr i komedin, till exempel *Le Misanthrope* (1666) av Molière.⁴² Hos Söderberg finns flera, bland annat "Historieläraren" och "Registratorn", och båda är komiska. Runt sekelskiftet 1900 innebär dock inte generaliserande namn att berättelsen är skämtsam. Noveller som Bo Bergmans "Arrendatorn" (1904), Tjechovs "Modersmåsläraren" (1894) och Söderbergs "Gycklaren", "Kinesen" och "Spelarne" är inte det.

DIKOTOMISKA TITLAR

Om "och" i en titel står mellan två besläktade ord ger det en dikotomisk titel. Orden kan antingen utgöra en kontrast eller ett komplement.⁴³ Dikotomiska titlar tycks ha varit omtyckta i 1800-talsromanen, vilken gärna var debatterande, som Turgenjevs *Fäder och söner* (*Otcy i deti*, 1862). Men också den mer symboliska *Le Rouge et le Noir* (1834) av Stendhal hör till kategorin. Inom novellkonsten fanns dikotomiska titlar redan hos Cervantes med "Rinconete y Cortadillo" (*Novelas ejemplares*, 1613). Novellen handlar om två unga vagabonder i Sevilla. Också titlar med älskande par utgör en vanlig grupp, som Mussets novell "Frédéric et Bernerette" (1838).

Hos Söderberg finns ett par noveller med dikotomisk titel, bland annat "Skalder och folk". De två delarna utgör novellens antites och novellen är också debatterande. Dikotomiska novelltitlar finns även hos Tjechov, Kielland och O. Henry.

ALLUDERANDE TITLAR

I början av 1900-talet blev det modernt med novelltitlar som var citat.⁴⁴ Flera titlar av Söderberg är alluderande. I *Historietter* finns bland annat "Vox populi" ("Folkets röst, [Guds röst]"). Samma titel användes av Villiers de L'Isle-Adam i *Contes cruels* (1883). Trots det gemensamma temat är de två novellerna olika.⁴⁵

Som nämnts är "Så sant mig Gud hjälpe..." en lång titel men alltså också alluderande (vittneseden). Rothe framhåller att 1800-talets franska vaudeville ofta hade långa titlar i form av en fras som en figur i pjäsen yttrade.⁴⁶ Det sker också här i och med att prästen rabblar frasen, vilket passar i en komisk novell. Andra alluderande titlar är den poetiska "Det mörknar öfver vägen" (som bygger på en dikt av Söderberg) och "Syndens lön" (Bibeln).⁴⁷

SAMMANFATTNING

Hjalmar Söderberg använder sig – liksom flera novellförfattare i slutet av 1800-talet och början av 1900-talet – ofta av mycket korta novelltitlar. Majoriteten av dessa består av ett eller två ord i bestämd (de flesta) eller obestämd form och nästan alltid i singularis. Att novelltitlarna är korta beror sannolikt på att titlar överlag blivit kortare från och med 1800-talets början. Men det säger framför allt något om novellgenren under den här tiden. Att titlarna står i singularis speglar – liksom hos Maupassant, Victoria Benedictsson och Tjechov – att novellen många gånger skildrar en enda händelse eller ett enda händelseförlopp. Strukturellt är Söderbergs noveller – som är mycket korta – därtill uppbyggda så att titeln upprepas i slutet. Titeln kan utgöras av novellens antites eller också har den att göra med det som diskuteras i novellen eller det ämne som novellen handlar om.

Novelltiteln hos Söderberg kan emellertid ibland vara lång. Är titlarna långa (fyra ord eller mer) är novellerna nästan alltid komiska och/eller satiriska. Detta kan jämföras med att långa generella titlar – som i romanen – från

och med 1800-talets början så gott som alltid bara användes i komiska eller satiriska verk.

Hos Söderberg är alltså långa titlar relativt sällsynta. Men om man tar med de titlar som novellerna ursprungligen hade i tidningar, tidskrifter och kalendrar, ökar andelen långa titlar något. De är då också ofta mer konkreta. Några av dessa långa titlar ändrade Söderberg till kortare och mer symboliska titlar när han placerade novellerna i en samling, dels för att tona ner det kåserande draget, dels för att novellen skulle passa i samlingen. Att själva novellerna var korta i pressen⁴⁸ medför dock inte att också titlarna måste vara det, även om det ligger nära till hands att tro det. Snarare spelar typen av novell stor roll för valet av titel.

I jämförelse med flera andra samtida novellförfattare har Söderberg en stor spännvidd i titelvalet. Detta har att göra med att hans noveller ligger mycket nära pressens genrer, som resenovell, debattnovell och skämtnovell.⁴⁹ Han kan till exempel använda en dubbeltitel i en exotisk resenovell eller en titel med tematisk underrubrik i en debattnovell. Dubbeltiteln var vanlig fram till 1800-talets början men används sällan av novellförfattare under senare delen av 1800-talet. Även novelltitlar med undertitlar är ovanliga i tidens novellsamlingar.

Den dikotomiska titeln, som gärna används i debatterande verk, förekommer däremot hos flera novellister. Hos Söderberg finns den till exempel i "Skalder och folk", som är en debattnovell.

Generiska novelltitlar figurerar hos Söderberg – liksom hos Tjechov, Maupassant, Benedictsson och Berger – bara som sammansatta ord eller i en fras. Ordet "historia" är vanligast hos samtliga. När novellerna ursprungligen publicerades i pressen förekom däremot mycket ofta generiska titlar, men då som undertitlar, som "skildring", "skizz", "berättelse", "novellett" och "historiet". Ofta var det tidningsredaktörerna som lade till dem av försäljningsskäl.

Liksom i novellkonsten i allmänhet är egen-namn i novelltitlarna få hos Söderberg medan de generaliserande namnen är betydligt fler. Titlar med personnamn finns framför allt i noveller som berättar om ett livsöde; novellen slutar ibland med döden. En orsak till att de generaliserande namnen är fler, är säkert att novellen som genre är kort och att det inte finns utrymme för ingående personskildringar. En del novelltitlar med generaliserande namn kan vara skämtsamma, men flertalet är det inte.

Under 1900-talets början blev alluderande titlar populära. Hos Söderberg finns flera styck-

en som går tillbaka på citat. En del av dessa är titlar som tillkom när han gjorde ändringar inför en samling.

Novelltitlar har rent språkligt en hel del gemensamt med generella titlar, men anpassas efter novellen som genre och efter novelltypen. Något som åtskiljer novelltiteln under den här epoken från romanens eller dramats titlar, är att samma titel – eller liknande – ofta förekommer hos flera novellister. Det är som om varje novellförfattare vill ge sin version, sin historia i ämnet.

1. Sven Lagerstedt, *Drömmaren från Norrlandsgatan. En studie i Henning Bergers liv och författarskap*, diss. Stockholm: Almqvist & Wiksell, 1963, s. 212f. Henning Berger, *Ysail. En berättelse från Chicago*, Stockholm: Bonnier, 1905. Ivan Turgenjev, "Löjtnant Jergunoffs äfventyr" (ry. orig. 1867), övers. till svenska 1876, 1889 och 1909.
2. Hjalmar Söderberg, "Kyssten", *Söndags-Nisse*, årg. 42, 1903, julnumret, s. [6–7], därefter i samlingen *Det mörknar öfver vägen*, Stockholm: Bonnier, 1907. Anton Tjechovs novell trycktes första gången i *Novoe vremja (New Times)*, sv. övers. David Belin, i Ivar Öhman (red.), *Berömda berättare*, Stockholm: Folket i Bild, 1948, s. 121–149. Guy de Maupassants "Le Baiser", publicerades i *Gil Blas* 1882.11.14. För en analys av Söderbergs "Kyssten", se Miranda Landen, *Och nu börjar historien. Hjalmar Söderbergs novellkonst*, diss. Lund; Stockholm: Atlantis, 2013, s. 111, 183f. och 458f.
3. Auguste Rodin, *Le Baiser* (1882–1888), Musée Rodin, Paris; Ny Carlsberg Glyptotek, Köpenhamn. Det var dock inte verkets ursprungliga titel eftersom skulpturen först var ämnad att ingå i ett större arbete, inspirerat av Dantes "Inferno". Gustav Klimt, *Der Kuss* (1907–08), olja på duk, Österreichische Galerie Belvedere, Wien. Redan 1859 hade den italienske konstnären Francesco Hayez gjort en målning i historisk-romantisk stil med denna titel, *Il bacio*. Den visar ett par i medeltida kostymering och syftar på Italiens enande.
4. Jfr Gérard Genette, *Seuils*, Paris: Seuil, 1987, s. 70ff., som tar upp den litterära titelns avsändare, mottagare och funktion. Genette hänvisar till Charles Grivel, *Production de l'intérêt romanesque. Un état du texte (1870–1880), un essai de constitution de sa théorie*, The Hague/Paris: Mouton, 1973, s. 169f. och påpekar att en titel bl.a. ska identifiera verket och visa på ämnet.
5. Se Arnold Rothe, *Der literarische Titel. Funktionen, Formen, Geschichte*, Frankfurt am Main: Klostermann, 1986, s. 1ff. som ger ett exempel med tre olika titlar av en dikt av Baudelaire och därmed tre olika läsningar.
6. Klaus Lubbers, *Typologie der Short Story*, Impulse der Forschung, 25, Darmstadt, 1977, s. 107; Helmut Bonheim, *The Narrative Modes. Techniques of the Short Story* (1982) Cambridge: Brewer, 1992, s. 140–146 och 167; Landen 2013, kap. "Slutet på novellen".
7. Landen 2013, *ibid.* och s. 258ff.
8. *Historietter* (1898); *Främlingarna* (1903); *Det mörknar öfver vägen* (1907); *Den talangfulla draken* (1913); *Resan till Rom* (1929) samt tre noveller ur *Preludier* (1919), som inte tidigare tryckts.
9. Se Landen 2013, kap. "Publicering i press".
10. Genette 1987, s. 273f. Om tematiska titlar (ämne/tema) och rhematiska (t.ex. siffror), se s. 75f. och 274.

11. Leo H. Hoek, *La Marque du titre. Dispositifs sémiotiques d'une pratique textuelle*, La Haye, Paris etc.: Mouton, 1981, s. 183 och 189; Ludwig Rohner, *Theorie der Kurzgeschichte*, Frankfurt am. M.: Athenäum, 1973, s. 132ff.
12. Staffan Björck har t.ex. i *Romanens formvärld* (1953), Stockholm: Natur och Kultur, 1983, ett avsnitt om titlar och kapitelrubriker men nämner inte alls novelltiteln. Monografier om novellister kan ibland ta upp titlar.
13. Uttrycket "generell titel" efter Genette 1987, s. 271.
14. René Godenne, *La Nouvelle*, Paris: H. Champion, 1995, s. 78. Jfr Rohner 1973, s. 135, som också nämner bruk av singularis.
15. Med antites avses här ingen enkel stilfigur. Det handlar i stället om en rörelse i novellen som åskådliggör två olika världar. Antesen i "Pelsen" utgörs av dem som äger en päls respektive dem som inte äger en (doktor Henck har ingen päls, men hans gode vän Richardt har en), se Landen 2013, s. 121 och 134.
16. Om novellens begränsade format, se t.ex. Norman Friedman, "What Makes a Short Story Short?", i Charles E. May (red.), *Short Story Theories*, Athens: Ohio UP, 1976, s. 146.
17. *Pengar* av Benedictsson hade dock i originalboken underrubriken "novell". [Victoria Benedictsson], *Från Skåne. Studier af Ernst Ahlgren*, Stockholm: Fritze, 1884. För "lägereldsnovell", dvs. en novell där en/ flera personer inom novellen berättar en historia för de andra, se Valerie Shaw, *The Short Story* (1983), London/ New York: Longman, 1988, s. 84 och Landen 2013, s. 64f.
18. Om ändringar av titlarna inför publiceringen av *Historietter*, se Landen 2013, s. 258ff.
19. Genette 1987, s. 69. Jfr Serge Bokobza, *Contribution à la titrologie romanesque. Variations sur le titre "Le Rouge et le Noir"*, Genève: Droz, 1986, s. 22.
20. Romantikens novelltitlar, t.ex. av C. J. L. Almqvist, kunde vara mycket långa.
21. [Victoria Benedictsson], Ernst Ahlgren, *Folkklif och småberättelser*, Stockholm: Hæggström, 1887.
22. Guy de Maupassant, "L'Aventure de Walter Schnaffs", *Le Gaulois* 1883.04.11. Novellen trycktes fyra gånger i olika tidningar, vilket visar att den var omtyckt. Alphonse Daudet, "La Vision du juge de Colmar", i *Contes du lundi* (1873), utg. Louis Forestier, Paris: Le Livre de Poche classique, 1999.
23. Geoffrey Chaucer, *The Canterbury Tales* (1478), övers. och utg. David Wright, Oxford/New York: Oxford UP, 1985. Tillk. 1387–1400.
24. René Godenne, *Histoire de la nouvelle française aux XVIIe et XVIIIe siècles*, Genève: Droz, 1970, s. 271. En "nouvelle galante" kunde vara lång som en roman.
25. "Histoire vraie" har en liknande handling som romanen *Une Vie* (1883). Tjechov, "Skučnaja istorija", sv. övers. Hjalmar Dahl, i *Stäppen och andra noveller*, Uddevalla: Niloe, 1986, s. 135–203.
26. Jfr Genette 1987, s. 85 och passim.
27. *Ibid.*, s. 70. Orsaken var att den skulle passa bättre in i samlingen, se Landen 2013, s. 173 och 297f.
28. Landen 2013, s. 82f., 227f., 332–337. "Arabeske", i Gero von Wilpert, *Sachwörterbuch der Literatur*, Stuttgart: Kröner, 1979, s. 41; Niels Kofoed, *Arabesken og dens æstetiske former. Prosaskitse og prosadigt*, København: Reitzel, 1999, s. 9ff. och passim. Novellen berättar om Henning Berger och "arabesk" speglar bl.a. hans fantasi och påhittighet.
29. Liksom Genette 1987, s. 55f., kallar jag denna del "undertitel" ("sous-titre").
30. Se t.ex. *ibid.*, s. 71.
31. Se Landen 2013, s. 557–559 och s. 18–26 passim.
32. I manuskriptet till "Egyptens präster" (Bonniers förlags arkiv) syns ändringen, se *ibid.*, s. 317 och 526.
33. Arnold Rothe, "Der Doppeltitel. Zu Form und Geschichte einer literarischen Konvention", i *Akademie der Wissenschaften und der Literatur, Abhandlungen der geistes- und sozialwissenschaftlichen Klasse*, 1969: 10, Wiesbaden, 1970, s. 302ff. (s. 299–331). Hos Theofrastrós handlar det om originaltitlar.
34. Rothe 1970, *ibid.* och Genette 1987, s. 81. Se även Platon, *Phèdre*, i *Œuvres complètes*, vol. IV, del 3, Texte établi et traduit par Léon Robin, Collection des Universités de France, Paris: Les Belles Lettres, 1933, s. [1]. Varie-

- rande titlar efter ordet ”eller” användes under äldre tid.
35. Rothe 1970, s. 306–311; Genette 1987, *ibid.*
 36. Se Barbro Ståhle Sjönell, *Att ge ut noveller*, Stockholm: Svenska Vitterhetssamfundet, 2001, s. 4f., 7 och 9. Dalins berättelse trycktes först separat och fick i de senare upplagorna något varierande dubbeltitlar; Leopolds trycktes i *Extra-Posten* 1794, se Ståhle Sjönell 2001, s. 18f.
 37. Anatole France, ”Edmée ou La Charité bien placée”, i *Crainquebille, Putois, Riquet et plusieurs autres récits profitables* (1904), i *Œuvres*, III, utg. Marie-Claire Bancquart, Bibliothèque de la Pléiade, Paris: Gallimard, 1991, s. [835]–839. Tjechovs novell finns på svenska i *Damen med hunden och andra noveller*, övers. Asta Wickman, Stockholm: Forum, 1971, s. [49]–56.
 38. Harry Levin, ”The Title as a Literary Genre”, *The Modern Language Review*, 72, 1977:4, s. xxvif. (s. [xxiii]–xxxvi); Alastair Fowler, *Kinds of Literature. An Introduction to the Theory of Genres and Modes*, Oxford: Clarendon, 1982, s. 95 och 92f.; Rothe 1986, s. 179.
 39. Rothe 1986, s. 180.
 40. Germaine de Staël, *Recueil de morceaux détachés*, Lausanne: Durand, Ravanel et Cie, 1795. Det svenska exemplet i Barbro Ståhle Sjönell, ”Från retorik till romantik. Ett exempel på hur novellgenren förändrades i början av 1800-talet”, i Beata Agrell & Ingela Nilsson (red.), *Genrer och genreproblem*, Göteborg: Daidalos, 2003, s. [219]–230.
 41. Rothe 1986, s. 117.
 42. Levin 1977, s. xxvii, Hoek 1981, s. 189; Rohner 1973, s. 134f.
 43. Levin 1977, s. xxxi; Rothe 1986, s. 78, nämner även ”Redundanz”; Bokobza 1986, s. 119ff. talar om ”binarité” och ”contradiction”.
 44. Levin 1977, s. xxxiif.; Fowler 1982, s. 94. Jfr Björck 1983, s. 284.
 45. Sv. övers. Walborg Hedberg, i Holger Ahlenius (red.), *Frankrikes stämna. Franska noveller från sex århundraden i urval*, Stockholm: Bonnier, 1945, s. 291–294.
 46. Rothe 1986, s. 158.
 47. För poetiska titlar, se Lubbers 1977, s. 109.
 48. Se Landen 2013, s. 11f. och *passim*.
 49. *Ibid.*

SUMMARY

Hjalmar Söderberg's Short Story Titles

This article examines short story titles by Hjalmar Söderberg (1869–1941). Like many short story writers in the late 19th and early 20th centuries, Söderberg uses very short titles. The majority of his titles are comprised of one or two nouns and a definite article. For example: ”Pelsen” [”The Fur Coat”], ”Kyssten” [”The Kiss”] and ”Kinesen” [”The Chinese”]. In comparison to other short story writers of the same period, Söderberg uses a broad variety of titles: he may use a double title in an ”exotic” travel story, or a dichotomous title in a debate-driven story. Generic titles are comprised mostly of compound words or of a phrase. The most common generic term is ”history”. Personal names appear only occasionally in Söderberg’s short story titles; instead generalized names are used. Several of Söderberg’s short story titles are allusive, as is common in the case of early twentieth-century short stories.

Keywords: Hjalmar Söderberg, short story titles, titology, story type, short titles, long titles, generic titles, double titles, allusive titles, titles in late 19th and early 20th centuries